

Радојица ЈОВИЋЕВИЋ /Београд/

ТОПОНИМИЈА У ПЕСМИ „БОЈ НА ДЕЛИГРАДУ” (У КАРАЦИЋЕВОЈ ИНТЕРПРЕТАЦИЈИ)

Најблиставије победе у првим годинама Првога устанка Срби су извојевали у бојевима на Мишару и на Делиграду, прву 13. августа (1. по старом календару), а другу крајем августа исте, 1806. године. Тај 13. август на Мишару значио је праву катастрофу босанских спахија и јаничара: погинуло је неколико њихових паша, првих капетана и бегова босанског пашалука. Што нису стигли да посеку на попршту битке, осокољени устаници достизали су преко Дрине, а неке виђеније турске команданте и преко Саве, у Аустрији, на реци Босуту. Катастрофалан пораз турске војске, значио је не само знатно јачање оружане спреме српских устаника – запленом огромне количине оружја, великог броја коња, много новца и разних драгоцености (укључујући и чувену скупоцену сабљу Кулин-капетана) – већ је имао и морално-психолошки аспект: веома је уплашио турске власти у Босни – а и оне на Босфору – од одјека који је српска победа на Мишару имала међу босанско-херцеговачким хришћанима, наравно, првенствено међу Србима, и од опасности да би се српски устанак могао пренети и на другу страну Дрине.

Још тежи пораз Турци су претрпели на Делиграду, где су Срби издржали шестонедељну опсаду, да би затим „сјајном комбинацијом издржљивости, храбрости и војне вештине својих команданата, а у завршним операцијама предвођени [са Мишара пристиглим] Карађорђем, успели да пређу у противофанзиву и да потпуно разбију турску војску, преносећи потом операције на неколико десетина километара у дубину Турске”. Турцима је тај пораз утолико теже пао зато што је на Делиграду „потучена регуларна турска војска, низам, коју је водио Ибрахим-паша, велики везир и сераскер Румелије...”, а биле су „потучене и осионе арбанашке паше, домицилине у санџацима и пашалуцима Старе Србије, западне Македоније и Албаније”, што „се нарочито одразило на тамошње хришћане

код којих се снажно почео осећати дух самопоуздања и вере у скорашње ослобођење од турске власти”.¹

Ове две победе српских устаника готово фактографски су опеване у песмама *Бој на Мишару* и *Бој на Делиграду*. Песму *Бој на Мишару* Вук Стефановић Караџић је чуо од Филипа Вишњића, а песму *Бој на Делиграду* од Старца Рашка. Кад је, пак, реч о народним песмама – „због млого узрока, а особито због гдекоји разлика у језику, нужно је, да се зна, од кога је, и из кога краја, која песма преписата”. Тако 1833. године Караџић започиње свој „рачун од јуначки песама” и наводи подужи списак: „Од Тешана Подруговића (родом из Ерцеговине из села Казанаца у Гацку)...; од слепца Филипа Вишњића (родом испреко Дрине из села Међаша у наји Зворничкој)...; од старца Милје (родом из Ерцеговине од Колашина, па за Кара-Ђорђијна времена добежао у Србију и наместио се у наји Пожешкој)”. Одмах иза ове тројице најчувенијих гуслара Караџић наводи: „од старца Рашка (родом из Колашина, па још у почетку Српске буне на даје добежао у Србију и наместио се у наји Јагодинској у селу Сабанти...”.²

Радосав Меденица (полазећи од А. Лубурића, *Дробњаки*, Београд 1930, 33; 35) претпоставља да је Рашко у Србију дошао **или** „вероватно са доста великом групом Дробњака и Морачана која је, 1806. године о Томину-дне, пошла у помоћ Карађорђу под вођством војводе Шуја Караџића и попа Митра Головића. – **Или** са групом од око 400 људи (Ровчана, Морачана, Пивљана и Дробњака), која је 1809. под вођством Миње Радовића, Батрића Кршикапе и Аксентија Шундића пошла преко Сјенице Карађорђу у помоћ”.³

Ја мислим да је Рашко притекао устаницима раније („у почетку Српске буне на даје”, како каже Вук Караџић), дакле, пре Томин-дана (18/5. октобра) 1806. године, јер је он учесник и сведок Делиградске битке (август 1806), што се види из Караџићеве белешке уз песму „*Бој на Делиграду*”: „По свој прилици је Рашко ову последњу песму сам певао у логору на Делиграду, јер је ја ни од кога тако по реду нисам могао чути, као од њега, а и они, од који сам је слушао, сви су ми казивали да су је на Делиграду чули од њега и да ју* је он онде често певао Петру Добрињу”.

Уз ову Караџићеву белешку пажње је вредна и његова фус-нота поводом – астериском обележенога – облика **ју**: „Ово је **ју**, у оваком догађају (где после овога местоименија иде глагол **је**) од велике помоћи”!⁴ Јасно и

¹ Исп. *Историја српског народа*, пета књига, први том, СКЗ, Београд 1981, 40-41.

² Исп. Вук Стефановић Караџић, *Српске народне пјесме ИВ*, Сабрана дела Вука Караџића, Просвета, Београд 1986, 393 – 398.

³ Радосав Меденица, *Наша народна епика и њени творци*, „Обод”, Цетиње-Београд, 1975, 94.

⁴ Вук Стефановић Караџић, н. д., 398.

једноставно – у једној реченици, као у афоризму – Караџић је образложио функционалност облика *ју*, о чему би данас неко – само кад би му то пало на ум – написао читаву књигу, а и више.

Караџић је објавио десет песама што их је чуо од Старца Рашка. Најчувеније су и, несумњиво, врхунске *Зидање Скадра* и *Урош и Мрњавчевићи*. И само стихови „Имао сам од злата јабуку, па ми данас паде у Бојану” из прве и „Немој, сине, говорити криво, ни по бабу, ни по стричевима, већ по правди Бога истинога” из друге, чине ове две песме неизбрисивим из сећања и по мотиву, и по поруци и по лепоти. Није чудно што је Јакоб Грим *Зидање Скадра* сматрао најлепшим „песничким обликом познате легенде” и најлепшом песмом српске народне поезије.

Уз песме *Зидање Скадра* и *Урош и Мрњавчевићи*, од осам осталих што их је Караџић, чуо од Старца Рашка⁵, најзапаженије су *Маргита дјевојка* и *Рајко војвода* и *Бој на Делиграду*, сличне по „певачевој склоности ка разгранатом епском каталогу”

Песма *Маргита дјевојка* и *Рајко војвода* представља прави епски каталог српских средњовековних владара и јунака, јединствен у целокупној нашој усменој епици.⁶ Иако има само 151 стих, у њој се укупно 148 пута спомиње 65 антропонима, 40 топонима и 5 етника и ктетика. Готово да нема стиха без оних.

И *Бој на Делиграду*, најдужа песма Старца Рашка, садржи веома разгранат епски каталог. У 465 стихова 264 пута спомињу се 39 антропонима, 9 етника и ктетика, и 59 топонима. Рашко наводи имена многих личности, племена, многих крајева, река, планина, градова, испољавајући при том изврсно познавање низа локалитета и личности, које – на запомагање Шашић-паше из Лесковца – велики везир и сераскер Румелије Ибрахим-паша позива да окупе војску, „јер имамо с каурима кавгу”.⁷

Грађу за свој *Српски рјечник* Вук Караџић је, као што је познато, црпио и из српске народне поезије, па према томе и из песме *Бој на Делиграду*. Тако се у *Српском рјечнику*, могу наћи сви топоними из ове песме, сем *Лесковца* и *Горе*.

Лесковац је, наиме, у Рјечнику само апелатив („*лѣсковац*, *лѣскѡвца*, м. /ист./ vide *лѣсковац*; *лѣсковац*, *ѡвца*, м. /јуж./ der Kaselstak, baculus solurnus”), мада се потврда да је реч о топониму налази у самом почетку песме („Књигу пише паша Шашић-паша / У Лесковцу граду на Морави”).⁸ Што се тиче топонима *Лесковац*, ја мислим да га је Вук Караџић

⁵ *Женидба кнеза Лазара, Смрт Душанова, Зидање Раванице, Маргита дјевојка и Рајко војвода, Цар Сулејман и Саво патријар, Женидба Грујице Новаковића, Четири ускока и Бој на Делиграду.*

⁶ Исп. Владан Недић, *Старац Рашко, певач Вука Караџића*, у књизи *Вукови певачи*, Нови Сад, 1981, 119-120.

⁷ Исп. Радосав Меденица, н. д., 95.

⁸ *Бој на Делиграду*, ст. 9-10.

само омашком испустио, јер га у свом Рјечнику употребљава управо као топоним, објашњавајући локацију хидронима **Бинча** („тако се зове Морава код Љесковца“).⁹

И **Гора** је у Караџићеву Рјечнику само апелатив с неколика значења (планина, гора, шума и – епилепсија), али не и назив за једну од пет шар-планинских жупа.

Од осталих 57 топонима, који се спомињу у песми *Бој на Делиграду*, а налазе се у *Српском рјечнику*, 20 није поткрепљено илустрацијом из те песме, укључујући и Делиград (Бањска, Бојана, Видин, Делиград, Ђаковица, Косово, Крагујевац, Крушевац, Метохија, Митровица, Морава, Ниш, Пећ, Призрен, Скадар, Србија, Стамбол, Турска, Ћуприја и Шумадија).

За 37 топонима Вук Караџић је као потврду навео илустрацију управо из песме *Бој на Делиграду*, али их лексикографски није обрадио на истоветан начин. Једни су обрађени потпуније: најпре је скраћено означен граматички род (m. или f. или n.), затим (прилично често на немачком, латинском и српском језику) ближе одређење топонима, шта означава и где се налази, после чега долази илустрација из песме. За друге топониме се, пак, наводи само граматички род и потврда из песме *Бој на Делиграду*, а не види се шта ти топоними означавају. Првих има 20, а других 17. Наводим овде и једне и друге, уз подсећање да је Вук Караџић све одреднице означио одговарајућим акцентом у номинативу, а где је потребно и у генитиву. Уз Караџићеву илустрацију из песме *Бој на Делиграду*, у заградама указујем на редни број стиха.

Алексинац, Алексинца, m. мала варошица између Ниша и Параћина: А кад били испред *Алексинца* – (293).

Анадолија, f. Anatolien, Anatolia: ... И делије од *Анадолије* – (249).

Бинча, f. тако се зове Морава код Љесковца: Чекај мене на Морави Бинчи – (93).

Биор, m. eine Gegend in südlichen Serbien, regionis nomen: Суводола и Биора равн – (185).

Врања, f. 1) варошица у југоисточној Србији: Опреди је *Врањи* на Мораву – (145); 2) у Црној Гори брдо код Царева Лаза.

Вучитрн, m. варош у Косову код воде Ситнице: ... И бијела града *Вучитрна* – (221).

Гусиње, n. мјесто у јужној Србији: Од *Гусиња* града бијелога – (37).

Митровица, f. виде Митровица: И покупи *Митровицу* равну – (222).

Добриња, f. 1) село у нахији Рудничкој (гдје се родио Милош Обреновић). 2) село у нахији Пожаревачкој (одакле је био Петар *Добрињац*): Љута гуја Петар од *Добриње* – (296).

⁹ Вук Стеф. Караџић, *Српски рјечник*, Беч, 1852, 26.

Јуник, m. Арнаутско село у Реци: И покупи Реку и *Јуника* – (208).

Кавај, Каваја, m. eine Festung in Albanien, urbs Albaniae: У *Каваја* покрај мора града – (75).

Малесија, f. Турска или Арнаутска брда око Скадра: Он покупи *Малесију* љуту – (242).

Миридит, f. eine Gegend in dem Gebiete von Skutari: И покупи *Миридита* равна /Покрај мора све Латине љуте – (244-245).

Ново брдо, n. Stadt in Косово: И покупи *Ново Брдо* редом – (219).

Подримље, n. мјесто око Дрима: Те ти ајде у *Подримље* равно – (103).

Приштина, f. град у Косову: У Косову, у *Приштину* града – (136).

Река (с краткосилазним акцентом! – Р. Ј.), f. *подводна* кнежина у нахији Ђаковичкој између Ђаковице и Дечана. Кад је година сушна онда у Реци најбоље роде кукурузи. У тој кнежини сад мало има Срба, до само Арнаути закона Турскога. Села у Реци зову се: Ботуша, Јуник, Вокш, Лоћани, Црвени Брег, Дечани: И покупи *Реку* и *Јуника* – (208).

Рожај, Рожаја, m. eine Gegend in Süden Serbiens: И покупи – (sic!) *Рожаја* – (У песми: И покупи *Драгу* и *Рожаја*) – (186).

Топола, f. 1)... 2) село у Србији... гдје је сједио Црни Ђорђије. 3. в. ниже.

Урумелија, f. vide Румелија: ... Све спаије од *Уруменлије* – (248).

Још један топоним објашњен је слично, али непрецизно:

Липљан, m. поље у Косову, еине Ебене: У *Липљану* да се састанемо – (141).

А античка *Ulpiana*, византијска *Iustiniana prima* – српски **Липљан** није назив за поље, него за место на Пољу Косову.

Уз поједине топониме Карацић је скраћено означио граматички род (m., f., n.) и без икаквог објашњења навео само илустрацију из песме *Бој на Делиграду*. Додуше, код три одреднице (**Кратово**, **Тепелен** и **Топтан**) то је сасвим економично, јер се из саме илустрације види шта ти називи означавају:

Кратово, n. У *Кратово* града бијелога – (152).

Подгор, f. И сву *Подгор* изнад Метоије – (195).

Полог, m. Он покупи *Полог* Метоију – (193).

Прекорупље, n. И покупи *Прекорупље* равно – (194).

Ругова, f. И *Ругову* више Пећи равне – (196).

Сиринић, m. И покупи Гору и *Сиринић* – (214).

Суводол, m. *Суводола* и Биора равна – (185).

Тепелен, m. Опреми је к *Тепелену* граду – (89).

Топтан, m. У *Топтана* покрај мора града – (82).

Чичавица, f. И Дреницу изнад *Чичавице* – (225).

Шаља, f. И сву *Шаљу* изнад Дмитровице – (224).

За два топонима из песме *Бој на Делиграду* Карацић само претпоставља да означавају „некако мјесто” – с правом:

Драга, f. 1) (у Хрв.) *vide dolina*. 2) некако мјесто у јужној Србији: И покупи *Драгу* и Рожаја – (186).

Јањево, n. некако мјесто: И покупи све *Јањево* равно – (220).

Као „некака мјеста” оквалификовани су у *Српском рјечнику* и топоними **Дреница**, **Љума** и једна од двеју **Топола** (не Карађорђева) које се спомињу у песми *Бој на Делиграду*:

Дреница, f. у пјесмама некако мјесто: ... И *Дреницу* испод Чичавице – (225).

Љума, f. некако мјесто: И покупи *Љуму* и Тополу – (215).

Топоним **Дреница**, међутим, не означава назив места, већ планински **предео** у западном делу Косова (веће место – Србица) који се додирује с Метохијом.

Ни **Љума** не означава место, већ – на првом месту – **хидроним** и на албанском значи **река** (*lum/ë, -i*). Река **Љума** извире на Шари, а већим делом тече кроз Албанију и улива се у Бели Дрим, испред става с Црним Дримом. И управо то **подручје** у ставама Белога и Црног Дрима, такође се зове **Љума**, какво значење и има у песми *Бој на Делиграду*. То подручје остало је запамћено као полазиште немилосрдних пљачкашких похода, усмерених нарочито према Призрену:

„Над Призреном стоји увек запета пушка љумљанска, од које и сами Турци призренски стрепе и моле за заштиту. Узвик „Иде Љума!”, у Призрену је гори но онај у нас „пожар!” – бележи путописац и наводи сведочанство:

„Иде Љума!” – овај узвик може разумети само онај који је живео у Призрену. На глас „иде Љума”, чаришија се нагло затвори, улице намах опусте; после кратке лупљаве од затварања ћепенака, капија и капака, наступа гробна тишина, њу мало доцније прекида пуцњава пушака: нападнути се бране од насилника који ништа не штеде. Слика коју сам стварао у детињству о *Hanibal ante portas* није ништа, поређена с оном коју изазива узвик: „Иде Љума!”.

Ово сведочанство записао је 1894. године у своме путопису *С Косова на сиње море* службеник при српском конзулату у Приштини – Бранислав Нушић.¹⁰

Није наодмет навести још и Нушићево подсећање да је „**Љума** ... до осамнаестог столећа сва била српска. Још 1820. године у Љуми су се служили само српским језиком. Јастребов на једном месту помиње како су му Љумани причали да су њихови оцеви још говорили српски. Имена села у Љуми задржала су се и данас још српска, тако: Топољане, Побрег, Ново Село, Гостиљ, Добруша, Враница...”¹¹

¹⁰ Исп. Бранислав Нушић, *С Косова на сиње море* – у књ. Сабрана дела Бранислава Нушића, XXV, Геца Кон А. Д., Београд, 1936, 255-256.

¹¹ н. д. 268.

Са свим овим је у вези и топоним **Топола**, који у песми *Бој на Делиграду* означава два различита места, на шта у свом *Рјечнику* – уз примарно апелативно значење (1) и уз Карађорђеву **Тополу** (2) – указује и Вук Караџић (3):

Топола, f. 1) ... 2) село у Србији (у нахији Крагујевачкој), гдје је сједио Црни Ђорђије. 3) **некако мјесто** у јужној Србији: И покупи Љуму и *Тополу* – (215).

Ова друга **Топола**, за коју Вук Караџић претпоставља да је „некако мјесто у јужној Србији”, јесте место, али не у јужној Србији, већ у северозападној Албанији, конкретно – у **Љуми**, које се данас зове **Топојани**. То је оно исто место у Љуми, које Нушић спомиње као **Топољане**, подсећајући да се ту родио „чувени **Синан-паша** ... а познато је да је Синан-паша **био Србин**, кога су потурчили и који се као дете звао **Синадин**”.¹²

Оваквом анализом интерпретације „делиградске” топонимије у *Српскоме рјечнику*, види се да је од 59 топонима који се спомињу у песми *Бој на Делиграду* Вуку Караџићу био познат 41 (укључујући и очигледном омашком испуштени **Лесковац**). Од 18 непознатих му топонима, 1 је свео само на апелативно значење (**Гора**), 11 је регистровао, наводећи – без икакве њихове квалификације – само илистрацију из песме (**Кратово, Подгор, Полог, Прекорупље, Ругова, Сиринић, Суводол, Тепелен, Топтан, Чичавица, Шаља**). За 3 топонима Караџић је наслутио да представљају „некако мјесто” (**Драга, Јањево, Топола**). Само код 3 топонима био је непрецизан: за **Липљан** је помислио да је „поље у Косову”, а не место на Пољу Косову, док је **Дреницу** и **Љуму** оквалификовао као „некака мјеста”, не знајући да су то називи за подручја, која су у то време, не само њему, била недоступна.

До многих места и до многих крајева, за које је чуо од Старца Рашка – несумњивог састављача песме *Бој на Делиграду* – Вук Караџић није залазио – јер да је зашао, тешко да би изашао – али их је бележио и ревносно уносио у свој *Рјечник*, готово до крајности се уздржавајући од ближе квалификације нечега што му је сасвим непознато. Зато при кориговању неких његових ситнијих непрецизности треба бити крајње опрезан, јер се мора имати на уму да „нико није ћарио ко је Вука исправљао (што се аутентичности грађе тиче)”,¹³ како гласи антологијско упозорење што га је оставио онај коме је посвећен овај наш научни скуп – професор Радосав Бошковић.

¹² Н. д. 268.

¹³ Радосав Бошковић, *И добри Даничић неки пут задрема – у Одабраним чланци и расправе*, ЦАНУ, Титоград, 1978, 471.

